

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2022, c. 8, s. 2: 1397-1428

Cuâle'nin Bir Finansman Vasıtası Olarak Kullanılması: Karz Temini İçin Yapılan Ödül Vaadi (*Cuâle ale'l-iktiraz*)

Ju'alâh as a Means of Financing: Promising a Reward for Procuring Qard
(*Ju'alâh ala al-iqtirad*)

Muhammed Usame ONUŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku ABD,
Asst. Prof., Marmara University,
Faculty of Theology, Department of Islamic Law.
usame.onus@marmara.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4464-0742

DOI: 10.47424/tasavvur.1179259

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 23 Eylül / September 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Kasım / November 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Onuş, Muhammed Usame. "Cuâle'nin Bir Finansman Vasıtası Olarak Kullanılması: Karz Temini İçin Yapılan Ödül Vaadi (*Cuâle ale'l-iktiraz*)". Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 8 / 2 (Aralık 2022): 1397-1428.
<https://doi.org/10.47424/10.47424/tasavvur.1179259>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz*

İslam hukukuna göre Müslümanların kendi aralarında yapmış oldukları akitlerde faiz yasağının bulunması başta borçlanma olmak üzere ortaya konan birçok tasarrufta belirleyici olmuştur. Dolayısıyla borç para veren kişinin borçludan herhangi bir karşılık almaması ve ecrini Allah'tan beklemesi gerektiği ifade edilmiş ve bu sebeple fıkıh literatüründe para borcunu da ifade eden "karz" için "karz-ı hasen" tamlaması kullanılmıştır. Fakat bazı durumlarda insanlar ihtiyaç duydukları borcu temin etmekte zorlanmış özellikle modern dönemde hem bireysel hem de kurumsal olarak borç ihtiyacı artmıştır. Müslümanlar da borç ihtiyacını şer'î sınırlar içinde farklı yollara başvurarak karşılamaya çalışmışlardır. Sukûk, mudârebe ve murâbaha benzeri işlemlere dayalı ve büyük oranda bir mal alım-satımı veya ortaklık gibi ara işlemleri esas alan uygulamalar geliştirilirken bu tür işlemlere başvurmaksızın doğrudan borca dayalı işlemler yok denecek kadar sınırlı kalmıştır. Fakat klasik fıkıh eserlerindeki ifadelerden, özetle "bir amel karşılığında ödül vadedilmesi" olarak tanımlanan cuâlenin belirli şartlar altında karz temini için kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Cuâle ale'l-iktiraz olarak isimlendirilebilecek olan bu cuâle türünde karza ihtiyacı olan bir kişi, kendisine üçüncü bir taraftan karz temin eden kişiye belirli bir ödül vereceğini vadetmektedir. Fakat bu işlemde ortada bir karz söz konusu olduğu ve borçlunun aldığı borçtan fazla bir ödeme yaptığı göz önünde bulundurulduğunda bu tasarrufun faizle ilişkisi ve dolayısıyla geçerliliği ile ilgili soru işaretler ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada cuâle ale'l-iktirazın geçerli olabilmesi için taşınması gereken şartlar, bu tasarrufun hangi açılardan faizli işlemlerden ayrıldığı ve hangi sınırlar içinde geçerli olduğu şeklindeki sorulara cevap aranacaktır.

---

* Bu makale "International Congress on Islamic Economics and Finance (ICISEF 2021)" adlı sempozyumda sunulan tebliğdeki ilk bulguların geliştirilmesinden hareketle kaleme alınmıştır. Ayrıca çalışma fikrinin oluşum aşamasında ve geliştirilmesinde katkısı bulunan Prof. Dr. Hasan Hacak ve Dr. Orhan Ençakar'a; çalışmaya dair tavsiyelerinden dolayı Doç. Dr. Necmeddin Güney ve Dr. Öğr. Üyesi Cemal Kalkan'a; çalışmanın muhtelif kısımlarını okuyarak katkılarını esirgemeyen Salih Günaydın ve Yunus Akyüz'e teşekkür ederim.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İslam İktisadı, Finansman, Karz, Borç, Cuâle, Ödül

Abstract

According to Islamic law, there are rules and prohibitions that Muslims must follow in their actions and transactions. The prohibition of interest has been decisive in many actions, especially in debt. Accordingly, Muslims cannot put forward a condition of interest in their debt, nor can they take any transactions under this condition. Many jurists viewed interest not only as an excess of the debt but also as any benefit that the creditor would receive from the debtor other than the amount of the loan, and they evaluated it within the scope of interest. Since the lender of “qard”, which is generally used to define the debt, should not receive anything in return and should expect its reward from Allah, this was called “qard al-hasen”, quoting the relevant verses of the Qur’an, and Muslims tried to meet their credit needs through qard al-hasen. However, in some cases, people had difficulty obtaining the credit they needed, and especially in the modern period, the need for credit has increased both individually and institutionally. Therefore, Muslims tried to meet their need for qard by resorting to different ways within the limits of the Shari’ah. While applications based on transactions such as sukuk, mudaraba and murabaha and those based on intermediary transactions such as the purchase and sale of goods or partnerships were developed, applications based on direct debt without resorting to such transactions remained almost non-existent. However, from the expressions in the books of classical fiqh, it is understood that the ju’alah, which is defined as “promising a reward in return for an action”, can be used for obtaining qard under certain conditions. In this type of ju’alah, which can be named as *ju’alah ala al-iqtirad*, a person in need of qard promises a certain reward from third parties to the person who provides him qard. Considering that there is a qard in question in this transaction and that the debtor pays more than the qard he has received, it is necessary to examine the opinions about this transaction’s relationship with interest and its validity. The main focus of the research will be answers to questions such as the conditions that the aforementioned ju’alah transaction must meet to be valid, in what ways this transaction differs from interest-bearing transactions, and within which limits.

Keywords: Fiqh, Islamic Economics, Fund, Qard, Debt, Credit, Ju'alah, Reward

Giriş

İslam hukukuna göre Müslümanların kendi aralarında yapmış oldukları tasarruf ve işlemlerde uymaları gereken kurallar ve kaçınmaları gereken yasaklar vardır. Faiz yasağı başta borçlanma olmak üzere ortaya konan birçok tasarrufta belirleyici olmuştur. Buna göre Müslümanlar borçlanmalarında faiz şartı öne süremez ve bu şartla farklı tasarruflarda bulunamaz. Hatta birçok fakih sadece borcun cinsinden olan fazlalığı değil alacaklı tarafın mevcut alacağı dışında borçludan sağlayacağı herhangi bir menfaatte de faiz şüphesi görmüş ve bunu faiz kapsamında değerlendirmiştir.¹ Genellikle “semen borcu”nu karşılamak için kullanılan “karz”a, borç veren kişinin herhangi bir karşılık almaması ve ecrini Allah’tan beklemesi gerektiğinden hareketle Kur’an-ı Kerim’deki ayetlerden² iktibasta bulunularak “karz-ı hasen” denmiş ve Müslümanlar borç ihtiyaçlarını karz-ı hasen yoluyla gidermeye çalışmışlardır. Fakat bazı durumlarda insanlar ihtiyaç duydukları borcu temin etmekte zorlanmış ve karz ihtiyacını şer’î sınırlar içinde farklı yollara başvurarak karşılamaya çalışmıştır.

Modern dönemde hem bireysel hem de kurumsal olarak borç ihtiyacı artmış ve günümüz ticari hayatında finansman temini vazgeçilmez bir enstrüman haline gelerek kurumsallaşmaya başlamıştır. Fakat modern finans anlayışının temeli faize dayandığından Müslümanlar bu problemi aşabilmek için farklı çözümler geliştirmeye çalışmışlardır. Sukûk, mudârebe ve murabaha gibi işlemlere dayalı ve büyük oranda bir mal alım-satımı veya ortaklık gibi ara işlemleri esas alan uygulamalar geliştirilirken bu tür işlemlere

¹ Bkz. Ebû Bekir b. Mesud Alâüddin Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), VII, s. 395; Şemseddin Ebû'l-Abbâs Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1984), IV, s. 230.

² Kur’an-ı Kerim’de “karz-ı hasen” tamlaması “Allah rızası için/Allah’a güzel borç vermek” anlamında kullanılmıştır. Bkz. el-Bakara, 2/245; el-Mâide, 5/12; el-Hadîd, 57/11, 18; et-Tegâbün, 64/17; el-Müzzemmil, 73/20.

başvurmaksızın doğrudan borca dayalı uygulamalar yok denecek kadar sınırlı kalmıştır.³

Cuâle ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda cuâlenin kullanım alanları arasında karz temini de sayılmış fakat klasik eserlerdeki ifadelerin dışında herhangi bir değerlendirmeye yer verilmemiştir.⁴ Klasik fıkıh eserlerindeki ifadelerden, özetle “bir amel karşılığında ödül vadedilmesi” olarak tanımlanan cuâlenin belirli şartlar altında karz temini için kullanılabilceği anlaşılmaktadır. AAOIFI’nın (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) faizsiz finans standartları arasında yer alan cuâle standardında bu işlemin alacakların tahsili ve “meşru finansman imkânları sağlayacak işler”⁵ için kullanılabilceği ifade edilmiş; karz standardında da başkası için karz bulma karşılığında ödül şartı ileri sürmenin caiz olduğu belirtilmiştir.⁶

Klasik fıkıh eserlerinde kişinin kendisine karz temin edilmesi için ödül vaadinde bulunabileceği açıkça ifade edilmiştir.⁷ Fakat bu ifadelerdeki

³ Uygulamadaki faizsiz finans ürünleri örnekler için bkz. Qatar Islamic Bank, “Islamic Banking Tools” (Erişim 03 Şubat 2022); Beytü’t-temvîlîl-Kuveytî, “Edevâtü’t-temvîlîl-İslâmî” (Erişim 05 Şubat 2022); Türkiye Katılım Bankaları Birliği, “Faizsiz Finans Ürünleri” (Erişim 08 Şubat 2022); Orhan Erdem, “Islamic Financial Instruments” (Erişim 08 Şubat 2022).

⁴ Bkz. Ahmed Şevkî, *el-Cuâle ve'l-istisnâ: tahlîl fikhî ve iktisâdî* (Cidde: el-Bankü'l-İslâmî li't-Tenmiye, 2003), s. 22; Ahmed Subhî Ayâdî, “Akdü'l-cu'âle ve tatbikâtühu'l-masrifiyye”, *Mecelletü'l-buhûsi'l-iktisâdiyye el-mütekaddime* 4 (2018), s. 18; Gassân Muhammed Şeyh, “et-Tatbikâtü'l-mu'âsıra li'l-cu'âle: Dirâsetün fikhîyye mukârene”, *Mecelletü ulûmi's-şerîati ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 85 (2021), s. 837.

⁵ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları* (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, ts.), s. 423 (Faizsiz Finans Standardı 15). Arapça ve İngilizce orijinali için bkz. AAOIFI, *el-Me'âyirü's-şer'iyye* (Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâca'a li'l-müessesâti'l-mâliyye el-İslâmiyye, ts.), s. 430; AAOIFI, *Shari'ah Standards* (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, ts.), s. 430-431.

⁶ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, s. 513-514 (Faizsiz Finans Standardı 19). Arapça ve İngilizce orijinali için bkz. AAOIFI, *el-Me'âyirü's-şer'iyye*, s. 524; AAOIFI, *Shari'ah Standards*, s. 520.

⁷ Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşleri için bkz. Ebû'l-Hasan Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz; Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), V, s. 358; Zeynüddin Zekerîya el-Ensârî, *Esna'l-metâlib fi şerhi Ravzi't-tâlib* (Kahire: Dârü'l-Kitâbî'l-İslâmî, ts.), II, s. 144; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdullah b.

hususlar cuâle konusunun temel bir meselesi olarak ele alınmamakta ve uzun uzadıya işlenmemektedir. Bu sebeple, karz temini için yapılan ve cuâle olarak tanımlanabilecek cuâle ale'l-iktirazın kendine mahsus bazı şartları olmasına rağmen genel olarak cuâlenin genel şartlarına tâbi olduğu anlaşılmakta ve bu durum cuâle ale'l-iktiraza dair yapılacak bir çalışmada söz konusu şartlara sıklıkla atıfta bulunmayı zorunlu hale getirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da böyle bir yöntem takip edilmekle beraber özellikle ilk bölümlerde yoğunlaşacak olan bu atıflara sadece genel anlamdaki cuâleyi tanımlamak için yer verilmeyecek aynı zamanda bunların cuâle ale'l-iktiraz açısından hangi anlama geldiği tartışılacaktır. Daha sonra bu cuâle türünün kapsamı, kendisine mahsus şartları ve fıkıh sistematüğinde yeriyle ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ayrıca faizli işlemlerden farklılaştığı yönler; icare, kefalet ve semenü'l-câh gibi farklı tasarruf ve kavramlarla olan ilişkisi ortaya konacaktır. Çalışmada söz konusu işlemin dört mezhepteki durumu incelenecektir. Fakat mezhep ulemasının kişisel ve mezhebe mâl olmamış kanaatlerinden ziyade mezhepte kabul edilmiş olan görüşler tespit edilerek kaydedilecektir. Nihayetinde cuâle ale'l-iktirazın kapsamlı bir şekilde incelenmesi mezkûr tasarrufun modern dönemde faizsiz finansman yöntemleri arasında değerlendirilmesi ile ilgili imkanların sorgulanmasının önünü açacaktır.

1. Cuâle ale'l-İktirâz'ın Tanımı, Hükümü ve Şartları

1.1. Cuâle ale'l-İktirâz'ın Tanımı

Karz temini için yapılan ödül vaadi cuâlenin bir türü olarak ele alınmıştır. Cuâle genellikle cuâleye konu olan ameller ile tanımlanmıştır. Buna göre "Bir kişinin kayıp malının bulunması, kaçan kölesinin geri getirilmesi, bir duvarın inşa edilmesi, elbise dikilmesi gibi ameller için ödül vaadinde bulunmasıdır"⁸

Abdülmuhsin et-Türki - Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997), VI, s. 441; Alaaddin Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, thk. Muhammed Hâmid el-Fikî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1955), V, s. 134; Mansur b. Yunus Buhûti, *Keşşâfü'l-kinâ' an metni'l-İknâ'* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), III, s. 318-319.

⁸ Bu ve benzer tanımlar için bkz. Şihâbüddin Ahmed b. İdris Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Hacci v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), VI, s. 5; Ebû Zekeriya Nevevî, *el-Mecmû şerhu'l-Mülhezzeb* (Medine: el-Mektebü's-Selefiyye, ts.), XV, s. 113; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fihhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Fâris

şeklindeki yaygın tanım, aslında fukahanın genelde cuâleyi hangi ameller bağlamında işlediğini de göstermektedir. Özellikle kayıp malın bulunması ve kaçan kölenin geri getirilmesi neredeyse bütün cuâle bahislerinin ortak örnekleridir.

Cuâle, unsurlar ve taşınması gereken bazı şartlar merkeze alınarak da tanımlanmıştır. “Muayyen veya gayr-ı muayyen birisine malum veya meçhul bir ameli yerine getirmesi karşılığında malum bir bedelin vadedilmesi”⁹ şeklindeki tanım cuâlenin hususiyetlerini gösterdiği gibi mezhepler arasında bu tasarrufun meşruiyeti ile ilgili ihtilafa sebebiyet veren unsurları da içermektedir. Özellikle amelin ve bu ameli yerine getirecek olan kişinin (*âmil*) malum olmasının cuâle için şart olarak görülmemesi ihtilafın temel noktasıdır. Diğer bir ihtilaf noktası da bedelin malum olması ile ilgili kıstaslara daırdır. Yukarıdaki tanımlar daha ziyade Şâfiî ve Hanbelîler tarafından yapılmaktadır. Mâlikîler ise “nihayeti meçhul olan bir amel üzerine yapılan icare”¹⁰ ve “husûlü zannedilen bir menfaat üzerine yapılan icare”¹¹ şeklinde tanımlayarak cuâlenin konusunu merkeze almakta ve cuâlenin icare akdiyle olan yakınlığına vurgu yapmaktadır.

Cuâle için yukarıdaki tanımlar yapılmış olmasına rağmen konusu karz bulmak olan cuâleye (*cuâle ale'l-iktirâz*) mahsus bir tanıma rastlanmamıştır. Genelde “Bana şu kadar borç bulursan sana ödül olarak şu kadar veririm.” veya “Falancadan bana şu kadar borç alırsan sana ödül olarak şu kadar veririm.” gibi örnekler üzerinden tasarrufun mahiyeti ve cevazı tartışılmıştır. Üstelik bu konu ağırlıklı olarak cuâle bahislerinin dışındaki bölümlerde işlenmiştir. Fakat yukarıda verilen tanımlardan anlaşılacağı üzere Şâfiî ve

---

ve Mis'ad Abdülhamid (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), II, s. 186; İbrahim b. Muhammed b. Abdullah Burhaneddin İbn Müflih, *el-Mübdî şerhu'l-Mukni*, thk. Muhammed Hasan eş-Şâfiî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), V, s. 114.

⁹ Bkz. Ziyâeddin el-Cündî Halil b. İshak, *et-Tavzîh fi şerhi Muhtasari İbn Hâcib*, thk. Ahmed b. Abdülkerim Necîb (Kahire: Merkezi Necibeveyh li'l-Mahtûtât ve Hidmeti't-Türâs, 2008), VII, s. 236; Hatîb Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'anî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Câmiatü'l-Ezher Külliyyetü'd-Dirâsât (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), III, s. 617; Buhâtî, *Keşşâfü'l-kinâ*, IV, s. 203.

¹⁰ Halil b. İshak, *et-Tavzîh*, VII, s. 236.

¹¹ Ebû'l-Velîd İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2004), IV, s. 20.

Hanbelîler bu tasarrufun aslında cuâle olduğunu söylerken Mâlikîler görüşlerini “semenü'l-câh”¹² kavramı etrafında şekillendirmektedirler. Hanefîler ise sonraki başlıkta ayrıntıları verileceği üzere cuâleyi çok sınırlı şartlarda kabul ettikleri için bu tasarrufla ilgili bir bilgi vermemektedirler. Bunlara rağmen, cuâle ale'l-iktirâz'ın kendine mahsus konusunu esas almak suretiyle mevcut cuâle tanımlarını takyid ederek bir tanım yapılabilir. Dolayısıyla en yalın haliyle Cuâle ale'l-iktirâz, “bir kişinin kendisine karz bulunması şeklindeki amel için ödül vaadinde bulunması” veya “birisine karz bulma şeklindeki ameli yerine getirmesi karşılığında bir bedelin vadedilmesi” şeklinde tanımlanabilir.

1.2. Cuâle ale'l-İktirâz'ın Hükümü

Ağırlıklı olarak cuâle iradesini ortaya koyan kişinin (*câ'il*) gerçekleştirdiği bir akit olarak görülen cuâle, Hanefî mezhebi tarafından fasit bir işlem olarak kabul edilmektedir. Onlara göre söz konusu işlemde ameli yerine getirecek olan taraf ve amel belli olmadığı için ortaya çıkan garar, cuâlenin fesadına sebebiyet vermektedir. Hanefîler cuâleyi sadece kaçan kölenin (*âbık*) geri getirilmesi için istihsanen caiz görmüşlerdir. Diğer taraftan gerek cuâlenin konusunu gerekse karşılığında verilmesi gereken ücreti ilgili naslarda belirtildiği şekliyle sınırlı tutmuşlardır. Buna göre kaçan kölenin sahibi, kölesini bulana bir ödül vaadinde bulunmasa da kölesini en az üç günlük yoldan getiren kişiye 40 dirhem vermekle yükümlüdür.¹³ Hanefî eserlerinde bunun dışında “cuâle ale'l-iktirâz”a dair herhangi bir ifadeye rastlanmamakla beraber cuâleye dair genel tavırları bu tasarrufu da fasit bir işlem olarak gördüklerini göstermektedir.

Diğer mezhepler ise cuâleyi vaatte bulunanın iradesiyle ortaya konan ve taraflar için lazım/bağlayıcı olmayan tek taraflı meşru bir tasarruf olarak görmüşlerdir. Satım veya icare gibi standart akitlerde bulunması gereken; akdin tarafları, irade beyanı, akdin konusu ve bedel gibi unsurlar prensip

¹² Mâlikîlerin bu kavram ile ilgili görüşlerine ileride yer verilecektir.

¹³ Bkz. Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, VI, s. 204-205; Ali b. Ebû Bekir Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-Mübtedâi*, thk. Talal Yusuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), II, s. 421; Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1966), IV, s. 280-281; Mecdüddin Ebû'l-Fazl Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'îli'l-muhtâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakîka (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), III, s. 34.

olarak cuâle için de geçerli olmakla beraber sadece câ'il ve bedelin belirli olması şart koşulmuştur. Yerine getirilmesi gereken amelin kapsam ve çerçevesi ile bu ameli yerine getirecek tarafın muayyen olması cuâlenin geçerliliği için gerekli görülmemiştir. Şâfiî ve Hanbelî alimler karz bulmak için bir ödül vadedilmesinin cuâle olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve ameli yerine getiren kişinin vadedilen ödüle hak kazanacağını ifade etmişlerdir.¹⁴ Bu tasarrufu sadece Hanbelî alimlerden İshak b. Rahuye'nin (ö. 238/853) mekruh gördüğü, Ezcî'nin ise bu tasarrufa cevaz vermediği nakledilmiştir.¹⁵ Mâlikî mezhebinin eserlerinde ise cuâle ale'l-iktirâz'a doğrudan temas eden herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Fakat onların konusu itibar (câh) olan cuâle ile ilgili görüşlerinden hareketle bu tasarrufu belirli şartlar altında caiz gördükleri anlaşılmaktadır.¹⁶

1.3. Cuâle ale'l-İktirâz'ın Şartları

1.3.1. Taraplara Dair Şartlar

Genel anlamda cuâle akdi için câ'ilin mutlak tasarruf sahibi olması şart koşulmuştur. Buna göre cuâle iradesini ortaya koyan kişinin ergenlik çağına ulaşmış, âkil ve reşit olması gerekir. Fakat mutlak tasarruf ehliyetine sahip olmak muayyen olmayan âmîl için gerekli değildir. Bu durumda cuâleden

¹⁴ Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşleri için bkz. Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, s. 358; Seyfeddin Ebû Bekir Kaffâl, *Hilyetü'l-ulemâ fi ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ*, thk. Yasin Ahmed İbrahim (Amman: Mektebetü'r-Risâle el-Hadîse, 1988), IV, s. 398; Zeynüddin Zekerîya el-Ensârî, *Esna'l-metâlib*, II, s. 144; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 441; Merdâvî, *el-İnsâf*, V, s. 134; Buhâtî, *Keşşâfü'l-kinâ*, III, s. 318-319.

¹⁵ Bkz. Mâverdî bu hususta sadece İshâk b. Rahuye'nin bürüşünü nakletmektedir. Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, s. 358; Merdâvî, *el-İnsâf*, V, s. 134. İshak b. Rahuye'nin görüşü için bkz. Ebû Yakub el-Mervezî Kevsec, *Mesâilü'l-İmam Ahmed ve İshak b. Râhuye* (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 2002), VI, s. 3055. Merdâvî, mezkur görüşü naklederken Ezcî hakkında bilgi vermemiş görüşünün hangi eserde olduğunu söylememiştir. Fakat *el-İnsâf*'ın farklı yerlerinde Ezcî'nin *Nihâye* adlı eserinden nakillerde bulunmaktadır. (Bkz. Merdâvî, *el-İnsâf*, I, s. 134; II, s. 370; III, s. 64; IV, s. 363; V, s. 217; X, s. 411.) Dolayısıyla burada bahsi geçen Ezcî, hicrî VII. asrın başlarında vefat eden ve *Nihâyetü'l-matlab fi ilmi'l-mezheb* adında bir eseri bulunan Yahya b. Yahya el-Ezcî olmalıdır. Ezcî'nin bu eseri günümüze ulaşmamıştır. (Ezcî ile ilgili bilgiler için bkz. Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb, *Zeylu Tabakâti'l-hanâbile*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 2005), III, s. 248.)

¹⁶ Malikilerin bu husustaki görüşleri ileride daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

haberi olan ve ilgili ameli yerine getiren kim olursa olsun söz konusu bedele hak kazanır.¹⁷ Bu şartların yanında Şâfiîlere göre cuâle muayyen bir âmil için yapılırsa âmilin cuâle konusu olan ameli yerine getirebilecek şartları da taşıması gerekir.¹⁸

Taraflar için yukarıdaki şartlar dışında cuâle ale'l-iktirâza mahsus herhangi bir şarta değinilmemiştir. Fakat ödül vaadinde bulunan ve ameli yerine getiren dışında borcu veren (*dâin*) bir üçüncü taraftan bahsetmek mümkündür. Dâinin, mezkûr cuâle akdinin ortaya çıkmasında herhangi bir etkisi yoktur. Fakat âmilin karz bulması için vadedilen ödüle hak kazanabilmesi için câ'il ve âmil dışında bir üçüncü tarafa ihtiyaç vardır. Zira dâin olmaksızın karzın âmil konumunda olması gereken kişi tarafından verilmesi cuâleyi fasit hale getirir ve âmil sıfatıyla bu karzı veren kişi, faiz sebebiyle, vadedilen ödüle hak kazanamaz.¹⁹ Dolayısıyla cuâle ale'l-iktirâzda borçlu câ'il olurken, alacaklı âmilin karzı temin ettiği üçüncü kişidir.²⁰ Âmilin borcu temin edeceği üçüncü kişi veya kişilerin ehliyetiyle ilgili herhangi bir şart zikredilmemekle beraber bunlar, normal bir karz ilişkisinde dâinin taşıması gereken şartları taşımalıdır. Buna göre kimi alimler dâinin teberru'a da imkân veren tam edâ ehliyetine sahip olmasını şart koşarken²¹ kimisi ise karzın tarafları için, satım akdinde taraflar için şart koşulan tasarruf ehliyetini yeterli görmektedir.²²

¹⁷ Bkz. Cemâl Nâdir Ferrâ, *el-Cu'âle ale'l-a'mâl: Mefhûmuhâ ve tatbikâtühâ* (Amman: Dâru Ammâr, 2011), s. 25; Mehmet Akif Aydın, "Cuâle", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), VIII/78.

¹⁸ Bkz. Nevevî, *el-Mecmû*, XV, s. 116; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 619.

¹⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, s. 358; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 35; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 441; Ebû'l-Ferec Şemseddin İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr alâ metni'l-Mukni*, nşr. Cemâatün mine'l-ulemâ (Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1983), IV, s. 365.

²⁰ Bkz. Abdülhamid Şirvânî - Ahmed b. Kasım Abbâdî, *Havâşî Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1983), VI, s. 381 (*Hâşiyetü's-Şirvânî*'de).

²¹ Bkz. Ebû Zekeriyâ Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, thk. Züheyr eş-Şâvîş (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1991), IV, s. 32; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 31; Merdâvî, *el-İnsâf*, V, s. 123. Ayrıca bkz. Yunus Apaydın, "Karz", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), XXIV/522.

²² Bkz. Ebû İshak İbrahim Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fihhi'l-İmam eş-Şâfiî*, nşr. Şeyh Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1995), II, s. 82; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 430.

Cuâlede âmîlin muayyen olup olmaması ile ilgili şartların karz için yapılan cuâlede de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre câ'il kendisine karz temin edecek kişiyi belirleyebileceği gibi mutlak bir şekilde bu karzı temin eden herhangi bir kişiye ödül vermeyi vadedebilir. Nitekim âmîlin tayin edilmesi gibi bir zorunluluğun bulunmaması cuâleyi icâreden ayıran bir husus olarak öne çıkmıştır.²³ Ayrıca fıkıh eserlerinde meseleyle ilgili yer alan ifadelerin çoğunda âmîlin, "bana karz bul ..." şeklinde doğrudan muhatap alınması âmîlin muayyen hale getirilebileceğini de göstermektedir.²⁴ Hanbelî fıkıh eserlerinde yer alan "falan kişiden bana karz bul ..." şeklindeki ifadelerden câ'ilin, karzın temin edileceği kişiyi de belirleyebileceği anlaşılmaktadır.²⁵ Buna göre cuâle ale'l-iktirazda câ'il muayyen olmak zorunda iken âmîl ve dâin için böyle bir sınırlama yoktur.

1.3.2. Amele Dair Şartlar

Cuâlenin temel unsurlarından biri olan akdin konusunun kapsamı, mahiyeti ve muayyen olup olmaması ile ilgili şart ve özellikler cuâleyi diğer akitlerden ayıran en önemli husustur. Zira satım ve icare gibi akitlerde akdin konusuyula ilgili daha katı sınırlar çizilmişken cuâlenin konusu için şartların esnetildiği, diğer akitleri fasit hale getiren bazı hususların cuâlede dikkate alınmadığı ve bu durumun cuâleyi diğer akitlerden ayırt eden vasıflardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Cuâlenin bir türü olması hasebiyle karz bulmak için yapılan cuâlede de benzer bir durum söz konusudur. Bununla birlikte cuâle ale'l-iktirazın konusunun çerçevesi ve mahiyetiyle ilgili bazı özel şartların olduğu da görülmektedir.

²³ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, s. 187; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 619–620. Ayrıca bkz. Ferrâ, *el-Cu'âle ale'l-a'mâl*, s. 46.

²⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, s. 358; Zekerîya el-Ensârî, *Esna'l-metâlib*, II, s. 144; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 35; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 441; Mansur b. Yunus Buhûfî, *er-Ravzu'l-murbi bi şerhi Zâdi'l-müstekni* (Cidde: Dârü'l-Müeyyed, 1996), s. 364.

²⁵ Muhammed b. Ahmed İbn Ebû Musâ, *el-İrşâd ilâ sebîli'r-reşâd*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), s. 234; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 441.

1.3.2.1. Amelin Kapsam ve Mahiyeti

Cuâle'nin konusunun prensip olarak amel olduğu kabul edilmektedir. Amelin malum olma şartının aranmaması cuâleyi, konusu amel olan icâreden ayıran temel unsurlardan biri olarak kabul edilmekle beraber cuâlenin konusu için böyle bir şartın aranmaması mutlak meçhuliyet anlamına gelmemektedir. Amelin şer'an haram kabul edilen bir amel olmaması ve en azından câ'il ile âmilin ihtilafa düşmesine sebebiyet vermeyecek seviyede bilinmesi gerekir. Şafiî ve Hanbelîler icarede karşılığında ücret alınması mümkün olan amellerin cuâle akdine konu olabileceğini söyleyerek cuâlenin konusu olabilecek amelleri belirlemişlerdir. Fakat bu amellerin icaredeki kadar malum olma şartının bulunmaması ve âmilin gayr-ı muayyen olabilmesi cuâlenin icareden daha kapsamlı olmasını sağlamıştır.²⁶

Malikîlere göre ise cuâleye konu olabilecek bütün ameller icareye de konu olabilirken tersi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla konusu bakımından icare, cuâleye göre daha kapsamlı bir tasarruftur. Zira Mâlikîlere göre bir amelin veya menfaatin cuâleye konu olabilmesi için amel tamamlanmadan câ'ilin herhangi bir menfaat elde etme imkanının bulunmaması ve tamamlanmama riski ortaya çıkacak kadar büyük bir amel olmaması şart koşulmuştur.²⁷

Cuâle ale'l-iktirâz'ın konusunun karz bulmak olduğu ve bunun da ancak amel ile yerine getirilebileceği konusunda bir ihtilaf yoktur. Fakat bu amelin ifa edilmesi için âmilin hangi unsurları yerine getirmesi gerektiği ile ilgili farklı görüşler olduğu anlaşılmaktadır. Zira karz bulmak âmilin fiilî olarak bir amel ortaya koymasıyla hasıl olabileceği gibi sadece itibarını kullanarak da elde edilebilir. Doğrudan cuâle ale'l-iktrâz bağlamında olmasa da bu hususta

²⁶ Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, s. 620; Burhaneddin İbn Müflih, *el-Mübdi*, V, s. 115; Buhûti, *Keşşâfü'l-kinâ*, IV, s. 205.

²⁷ İbn Rüşd (ö. 595/1198) bu şart sebebiyle birçok konunun icareye mi yoksa cuâleye mi konu olabileceği ile ilgili ihtilaf ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bunun için verilen örneklerde biri kuyu kazmak için yapılan cuâledir. Zira kuyu kazma amelinin tam olarak hangi seviyede tamamlandığını ve menfaatin tam olarak ne zaman ortaya çıktığını belirlemede problemler söz konusudur. Amelin süre ile sınırlandırılması da söz konusu işlemi icareye daha yakın bir hale getirmektedir. Bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, IV, s. 20; Karâfi, *ez-Zahîre*, VI, s. 8-9, 11.

görüşlerini en belirgin şekilde ifade edenler Mâlikîlerdir. Mâlikîler konusu amel olan akitlerde âmîlin belirlenen bedele hak kazanabilmesi için fiilî olarak ve akdin konusunu yerine getirme amacıyla bir amel ortaya koyması gerektiğini şart koşmaktadırlar. Akdin konusu böyle bir amel ortaya konmadan sadece itibar (*câh*) vasıtasıyla elde edilirse âmîl herhangi bir bedele hak kazanamaz.²⁸ Dolayısıyla Mâlikîlere göre cuâle ale'l-iktirâzda fiilî olarak herhangi bir amel ortaya koymadan sadece itibarını kullanarak karzın temin edilmesini sağlayan tarafın vadedilen ödüle hak kazanamayacağını söylemek mümkündür.

Şâfiîlerde fiilî olarak ortaya konan bir amelin yanında müstakil olarak itibarın da akdin konusu olup olmayacağıyla ilgili belirgin bir kanaate rastlanmamıştır. Genelde cuâle ale'l-iktirâzda bedelin borç bulma karşılığında vadedildiği belirtilerek akdin konusunun nasıl yerine getirilmesi gerektiğine dair ayrıntı verilmemiştir.²⁹ Fakat Şâfiî alimler cuâlenin genel şartlarını işlerken cuâle için ortaya konan amelin külfet içermesi gerektiğini ve ivazın ancak külfetin karşılığı olabileceğini ifade etmişlerdir. Buna göre kayıp bir eşyanın yerini söyleme veya bir bilgiyi verme konulu cuâlelerde bu bilgiyi vermek bir külfeti ve dolayısıyla ameli gerektirmeyeceği için âmîl konumunda olan kişi vadedilen ödüle hak kazanamaz. Fakat âmîl bu bilgiyi elde etmek veya câ'ile bildirebilmek için bir çaba sarfettiyse mezkûr ödülü alabilir.³⁰ Cuâle ale'l-iktirâz için yapılan külfet vurgusu³¹ Şafilere göre de

²⁸ Güvenlik problemi olan bir yerden geçenleri korumak karşılığında bir bedel alınması konusunda koruyan kişinin bizzat o bölgeden onları koruma amacıyla geçmesinin şart olduğu ve sadece itibarını kullanarak bu geçişi sağlaması halinde bedele hak kazanamayacağını ifade edilmiştir. Bkz. Muhammed b. Ahmed Arefe Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-kebîr* (Kahire: Dâru lhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), III, s. 224; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî Sâvî, *Bülgatü's-sâlik li akrebi'l-mesâlik* (Dârü'l-Meârif, ts.), III, s. 294; Muhammed b. Muhammed Sâlim Şinkîti, *Levâmi'u'd-dürer fi hetki estâri'l-Muhtasar* (Moritanya: Dâru'r-Rıdvân, 2015), IX, s. 180.

²⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, s. 385; Zekerîya el-Ensârî, *Esna'l-metâlib*, II, s. 144; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 35; Şirvânî - Abbâdî, *Havâşî Tuhfetü'l-muhtâc*, VI, s. 381 (*Hâşiyetü'ş-Şirvânî*'de).

³⁰ Bkz. Zekerîya el-Ensârî, *Esna'l-metâlib*, II, s. 440; Zeynüddin Zekerîya el-Ensârî, *el-Gurerü'l-behiyye fi şerhi'l-Behcetü'l-verdiyye* (Kahire: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, ts.), III, s. 350; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 620; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, V, s. 471; Şirvânî - Abbâdî, *Havâşî Tuhfetü'l-muhtâc*, VI, s. 369 (*Hâşiyetü'ş-Şirvânî*'de).

herhangi bir çaba sarfetmeden âmîlin sadece itibarıyla karz bulmasının ödüle hak kazanmak için yeterli olmayacağını akla getirmektedir.³²

Hanbelîler ise cuâle ale'l-iktirazın prensip olarak itibar (*câh*) üzerine yapılan bir cuâle olduğunu ifade ederek karzı temin eden kişinin sadece itibarını kullanmasını akdin sıhhatine zarar veren bir husus olarak görmemişlerdir.³³ Hatta bu konuda Hanbelî alimlerden Merdâvî (ö. 885/1480), akdin konusu olarak itibarı merkeze yerleştirerek cuâle ale'l-iktirazda vadedilen ödülün kişinin ortaya koyduğu itibarın karşılığı olduğunu ifade etmiştir.³⁴

1.3.2.2. Amelin Muayyen Olup Olmaması

Cuâlenin konusu olan amelin meçhul olabilmesinin cuâleyi icareden ayıran özelliklerden biri olarak zikredilmesi, bunun cuâlenin geçerliliği için vazgeçilmez bir şart olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Şâfiîler ve Hanbelîler prensip olarak cuâlenin konusunun malum veya meçhul olması arasında bir fark görmezken³⁵ Mâlikîler amelin malum olmaması gerektiğini vurgulamaktadır.³⁶ Cuâle için bu hususta tartışmaya konu olan mesele amelin bir süre belirlenerek muayyen hale getirilip getirilemeyeceğidir. Malikîler ve amelin malum olmasında sakınca görmedikleri halde Şâfiîler, amelin süre ile belirlenmesiyle ilgili Hanbelîlere göre daha sınırlayıcı bir görüşe sahiptirler.

³¹ Bkz. Ahmed Selâme Kalyûbî - Şihabüddin Ahmed Umeyre, *Haşiyetâ'l-Kalyûbî ve Umeyre* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), II, s. 321 (*Hâşiyetü'l-Kalyûbî'de*).

³² Mâlikî ve Şâfiîlerle ilgili benzer bir kanaat için bkz. Halid Reşid Cümevli, *el-Cu'âle ve ahkâmuhâ fi'ş-şer'i'ati'l-islâmiyye ve'l-kânûn* (Beyrut: Dârü'n-Nedveti'l-Cedîde, 1986), s. 78-80; Ferrâ, *el-Cu'âle ale'l-a'mâl*, s. 33.

³³ Hanbelî mezhebinin önemli isimleri arasında yer alan Muvaffakuddin İbn Kudâme bir eserinde cuâle ale'l-iktirazın "mübah bir fiil üzerine yapılmış bir cuâle" olduğunu ifade ederken, başka bir eserinde bu hususu netleştirerek söz konusu bedelin âmîl tarafından ortaya konan itibarın karşılığı olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 441; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, s. 73. Ayrıca bkz. Şemseddin İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, IV, s. 365; Burhaneddin İbn Müflih, *el-Mübdî*, IV, s. 201-202; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, s. 364.

³⁴ Merdâvî, *el-İnsâf*, V, s. 134. Ayrıca bkz. Mansur b. Yunus Buhûti, *Şerhu Münteha'l-irâdât* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1993), II, s. 373.

³⁵ Zekerîya el-Ensârî, *Esna'l-metâlib*, II, s. 439; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 620; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, s. 324.

³⁶ Karâfî, *ez-Zahîre*, VI, s. 9; Şemseddin Ebu Abdullah Hattab, *Mevâhibü'l-celîl fi şerhi Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), V, s. 455.

Onlara göre cuâleye konu olan amel için süre açısından bir sınırlama yapılmamalıdır. Böyle bir tayinin yapılması halinde tasarruf icare akdine döner. Zira aksi takdirde âmîl söz konusu sürede ameli tamamlayamazsa hiçbir bedele hak kazanamayacağı için o zamana kadar olan ameli zayi olacaktır.³⁷ Hanbelîler ise amel için süre belirlemenin cuâlenin geçerliliğine bir zarar vermediğini savunmaktadır. Onlara göre meçhul bir süre ile sahih olan cuâlenin süre belirlenerek kurulması evleviyetle sahih olmalıdır.³⁸ Bu hususta cuâle ale'l-iktirâz için özel bir şarta rastlanmamıştır. Dolayısıyla karz bulması için âmîle bir süre tayin edilmesine sadece Hanbelîlerin cevaz verdiği söylenebilir.

1.3.3. Bedele Dair Şartlar

Cuâlede âmîle verilecek bedelin icare akdinde ücret olabilecek vasıflarda olması gerekmektedir. Bedel belli olmazsa veya şer'an haram olması gibi bir sebepten dolayı bedel olarak belirlenemeyecek bir nitelik taşırısa cuâle fasit olur ve âmîl söz konusu ameli yerine getirdiyse ecr-i misle hak kazanır.³⁹ Hanbelîlerde, bedelde teslimi engellemeyecek seviyedeki cehaletin cuâlenin sıhhatine zarar vermediğine dair farklı bir görüş de vardır.⁴⁰ Hanbelî ve Şafiîlere göre âmîlin vaadedilen bedele veya fasit cuâlede ecr-i misle hak kazanabilmesi için ameli cuâleden haberdar olduktan sonra yerine getirmesi ve cuâle muayyen bir kişi için yapıldıysa ameli yerine getiren kişinin tayin edilen âmîl dışında birinin olmaması gerekir. Aksi takdirde söz konusu amel

³⁷ Bkz. Karâfî, *ez-Zahîre*, VI, s. 9; Halil b. İshak, *et-Tavzîh*, VII, s. 242-243; Muhammed b. Abdullah Hareşî, *Şerhu'l-Hareşî ale'l-Muhtasari'l-Halîl* (Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1317), VII, s. 62; Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, V, s. 275; Zekeriya el-Ensârî, *Esna'l-metâlib*, II, s. 440.

³⁸ Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, s. 324-325; Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, II, s. 374-375.

³⁹ Halil b. İshak, *et-Tavzîh*, VII, s. 239-240; Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, V, s. 270; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 620-621; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, s. 187; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, s. 391; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kinâ'*, IV, s. 205.

⁴⁰ Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, s. 324; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, s. 391. Malikî ve Şafiî mezhebinde de bedelin meçhul olmasıyla ilgili münferit istisnalar mevcuttur. Bunlar için bkz. Heyet, "Cuâle", *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye* (Kuveyt: Vizaretü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1979), XV/XV, s. 217.

teberru niteliğinde olur ve âmîl bedele hak kazanmaz.⁴¹ Mâlikîler ise böyle bir durumda âmîlin durumuna göre hak kazanacağı bedelin farklılaşacağını savunmaktadırlar. Buna göre cuâle iradesi ortaya konmadan önce cuâleye konu olması muhtemel amel mutat olarak cuâle akitlerinden gelir elde eden birisi tarafından yerine getirilirse bu kişi emeğine karşılık ecr-i misle hak kazanır. Aksi takdirde sadece ameli sırasında yapmış olduğu harcamaları alabilir.⁴²

Standart bir cuâle akdinde bedel ile ilgili şartlar genel hatlarıyla yukarıda zikredildiği şekliyle olmakla beraber cuâle ale'l-iktirâz için önem arz eden hususlar bedelin amelin bir cüzü olup olmaması, âmîlin amelin bir kısmını yerine getirmesi durumunda gerçekleştirilen amele karşılık gelen bedele hak kazanıp kazanamayacağı ve bedelin amelden önce tahsil edilip edilemeyeceğidir.

1.3.3.1. Bedelin, Amelin veya Amel Neticesinde Elde Edilecek Sonucun Bir Cüzü Olarak Belirlenmesi

Cuâle ale'l-iktirâz için "Temin ettiğin karzın üçte biri kadar ödül senindir." örneğinde olduğu gibi bedelin temin edilecek karza oranlanarak tespit edilip edilemeyeceği önem arz etmektedir. Bu konu genelde bedelin malum olma şartıyla ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Nitekim Malikîler bu şekilde belirlenen bedelin malum olmamasından dolayı geçersiz olduğunu ve ameli yerine getirenin vadedilen bedeli değil ecr-i misl alabileceğini savunmaktadırlar.⁴³ Şafiîler "Kayıp halde olan şu malımı bulana yarısını vereceğim." şeklinde yapılan cuâlede bedelin geçerli olabilmesi için söz konusu malın vafedilerek malum hale getirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Böyle bir belirleme gerçekleşmediği halde amel yerine getirilirse âmîl ecr-i misle hak kazanır.⁴⁴ Hanbelîlerin ise bu şekilde belirlenen bedelin geçerli olabilmesini teslim imkanının olması şartına bağladıkları

⁴¹ Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 618; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, s. 332; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, s. 390.

⁴² Karâfî, *ez-Zahîre*, VI, s. 6; Halil b. İshak, *et-Tavzîh*, VII, s. 238.

⁴³ Bkz. Karâfî, *ez-Zahîre*, VI, s. 6, 13; Halil b. İshak, *et-Tavzîh*, VII, s. 239. Halil b. İshak, İbnü'l-Kâsım'ın bu hususta iki mesele için istisna tanıdığını ifade etmiştir. Bkz. Halil b. İshak, *et-Tavzîh*, VII, s. 239.

⁴⁴ Bkz. Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, V, s. 270; Zekerîya el-Ensârî, *el-Gururü'l-behiyye*, III, s. 346.

anlaşılmaktadır. İbn Kudâme (ö. 620/1223) bedelin teslim imkanını ortadan kaldırdığını ifade ederek âmîle ecr-i mislin verilmesi gerektiğini söylerken⁴⁵ İbn Hamdân (ö. 695/1295) herhangi bir ayrıntıya değinmeden bedelin bu şekilde belirlenmesinin sahih olduğunu ifade etmekte,⁴⁶ Merdâvî de bunun mezhep görüşü haline geldiğini belirtmektedir. Zira ona göre bedelin amelin bir cüzü olarak belirlenmesi cehalet sebebi olmayıp cuâlenin bu şekilde geçerli olması gerekir.⁴⁷ İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de mezkûr durum için bedelde bir cehalet olsa bile bu cehaletin teslimi engellemediği sürece geçerli olduğunu savunmaktadır.⁴⁸ Haccâvî (ö. 968/1560) ve Buhûtî (ö. 1051/1641) gibi Merdâvî sonrası alimler ise bu hususu bedelin meçhul olmaması gerektiği şartıyla bağlantılı olarak ele almakta ve teslim şartına değinmeden bu şekilde belirlenen bedelin geçerli olmadığını ifade etmektedirler.⁴⁹ Fakat Merdâvî, İbn Kudâme'nin bu hususu "teslime engel olmayan meçhuliyet" bağlamında işlediğini ifade ederek görüşünün "teslime engel olmak" ile kayıtlanması gerektiğine işaret etmiş gibidir.⁵⁰ Dolayısıyla Haccâvî ve Buhûtî'nin görüşleri için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Bu görüşler dikkate alındığında Hanbelîlere göre cuâle ale'l-iktirazda bedelin temin edilecek karza oranlanarak belirlenmesi akdin sıhhatine zarar vermez.

1.3.3.2. Amelin Bir Kısımının Yerine Getirilmesi Durumunda Hak Edilen Bedel

Âmilin, amelin bir kısmını yerine getirmesi durumunda bedelin de aynı orana denk gelen kısmına hak sahibi olup olmayacağını tespiti, cuâle ale'l-iktirâz için akde konu olan karzın bir kısmını temin eden âmîlin hak kazanacağı bedeli belirlemek açısından önemlidir. Prensip olarak bütün mezhepler cuâlede âmîlin bedele hak kazanabilmesi için amelin tamamlanmış

⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, s. 327-328.

⁴⁶ Necmeddin Ahmed İbn Hamdân, *er-Ri'aye fi'l-fikh*, thk. Alil b. Abdullah b. Hamdân eş-Şehri (Riyad, 1428), II, s. 735.

⁴⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, s. 391.

⁴⁸ Takiyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine: Mecmaü'l-Melik Fahd, 1995), XX, s. 507.

⁴⁹ Bkz. Şerefüddin Musa Haccâvî, *el-İknâ' fi fikhî'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, nşr. Abdüllatif Muhammed Musa es-Sübki (Beyrut: Darü'l-Marife, ts.), II, s. 395; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kinâ'*, IV, s. 205.

⁵⁰ Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, s. 391.

olmasını şart koşmaktadırlar. Fakat karşılığında ödül vadedilen amelin tamamı yerine getirilmediği halde ortaya çıkan sonuç câ'ilin menfaat elde edilebileceği bir mahiyette ise âmilin bir bedele hak kazanması gerektiği ifade edilmiştir. Bununla beraber bedelin cuâle kapsamında olan bir bedel mi yoksa ecr-i misl mi olduğu konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Malikîlerde iki farklı görüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşlerden ilkinde âmilin ecr-i misl alması gerektiğini söyleyerek tasarrufu cuâle kapsamından çıkarmaktadırlar. Diğer görüşte ise âmilin ödül olarak belirlenen bedelden amele karşılık gelen kısma hak kazandığını savunarak tasarrufu cuâle olarak değerlendirmektedirler.⁵¹ Şâfiî ve Hanbelîler ise tasarrufu cuâle kapsamında değerlendirerek âmilin ameline karşılık gelen bedele hak kazanacağını söylemektedirler.⁵² Dolayısıyla özellikle Şâfiî ve Hanbelîlere göre belirli bir bedelin vadedildiği cuâle ale'l-iktirazda âmil temin edilmesi istenen karzın bir kısmını temin edebilirse vadedilen bedele de o oranda hak kazanır.

1.3.3.3. Bedelin Amele Başlamadan Önce Peşin Olarak Verilmesi

Bedelin peşin verilmesinin şart koşulması daha ziyade âmilin hangi aşamada bedele hak kazanabileceği ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Bu konuda cuâlenin ayırt edici vasıflarından biri olarak öne çıkarılan “âmil ameli tamamlamadığı sürece vadedilen ödüle hak kazanamaz” şeklindeki ilke belirleyici olmuştur. Buna göre bedelin peşin verilmesi şeklindeki şart cuâleyi fasit hale getirir. Fakat böyle bir şart koşulmadan câ'ilin kendi iradesiyle bedeli peşin vermesi durumunda cuâle geçerli olmakla beraber âmil, ameli tamamlamadıkça o bedel üzerinde tasarruf hakkına sahip olmaz.⁵³

1.3.4. Akdin Bağlayıcılığına Dair Şartlar

Cuâlenin unsurları ile ilgili yukarıdaki şartların dışında cuâle ale'l-iktiraz açısından önemli olan diğer bir husus akdin lüzumu (bağlayıcılığı) ile ilgilidir.

⁵¹ Bkz. Karâfî, *ez-Zahîre*, VI, s. 15.

⁵² Bkz. Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, V, s. 271; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, s. 621; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, s. 327; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, s. 390.

⁵³ Bkz. Karâfî, *ez-Zahîre*, VI, s. 8; Sâvî, *Bülğatü's-sâlik*, II, s. 292; Şirvânî - Abbâdî, *Havâşî Tuhfetü'l-muhtâc*, VI, s. 363 (*Tuhfetü'l-muhtâc*'da); Süleyman b. Ahmed Büceyrimî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî alâ şerhi Menheci't-tullâb* (Mısır: Matbaatü'l-Halebî, 1345), III, s. 239; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, s. 187.

Şafiî ve Hanbelîlere göre cuâleye konu olan amele henüz başlanmamışsa cuâle taraflar açısından bağlayıcı değildir. Fakat âmîl söz konusu amele başlamış ve henüz bitirmemişse cuâle bağlayıcı olmamaya devam etmekle beraber akdi bozan tarafa göre farklı sonuçlar ortaya çıkar. Buna göre âmîl akdi bozar ve ameli tamamlamaktan vazgeçerse cuâlede vaad edilen bedele hak kazanamaz. Fakat akdi bozan tarafın câ'îl olması durumunda âmîl, o döneme kadarki ameli için ecr-i misle hak kazanır. Cuâle taraflar açısından ancak amelin tamamlanmasıyla bağlayıcı hale gelir.⁵⁴

Mâlikîler arasında ise cuâlenin özellikle câ'îl açısından bağlayıcılığı ve bu bağlayıcılığın hangi aşamada başladığına dair ihtilaf vardır. Malikîlerin bir görüşü Şafiî ve Hanbelîlerin görüşlerinden farksızdır. Diğer görüşe göre câ'îlin ödül vaadi bağlayıcılık için yeterli olmaktadır. Fakat Malikîlerin bir kısmı bu bağlayıcılığın cuâle iradesinden hemen sonra başlayacağını söylerken diğer kısmı âmîlin amele başlamasını şart koşmaktadır.⁵⁵ Dolayısıyla âmîl açısından cuâle akdinin hiçbir aşamada bağlayıcı olmadığı konusunda herhangi bir ihtilaf olmadığı anlaşılmaktadır.

Cuâle ale'l-iktiraz açısından düşünüldüğünde bir âmîl karz temini için amele başladıktan sonra câ'îl cuâleden vazgeçerse Şafiî ve Hanbelîlere göre âmîl ecr-i misle hak kazanırken Mâlikîlerin bir görüşüne göre vadedilen bedelin tamamını almaya hak kazanır.

2. Cuâle ale'l-İktirazın Fıkıh Sistematiğindeki Yeri ve Diğer Akit ve Kavramlarla İlişkisi

2.1. Fıkıh Sistematiğindeki Yeri

Cuâle bahsi ilişkili olduğu işlem ve tasarruflar dikkate alınarak genelde icâre veya lukata (buluntu) ile bağlantılı olarak değerlendirilmiş ve sistematik açıdan da cuâleye bu iki konunun öncesinde veya sonrasında yer verilmiştir. Mâlikîler daha ziyade icâre ile bağlantılı bir işlem olarak gördükleri için cuâleyi icâreden sonra işlemişlerdir.⁵⁶ Şafiî ve Hanbelîler ise genelde kayıp

⁵⁴ Bkz. Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 624-625; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esna'l-metâlib*, II, s. 442; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, s. 187.

⁵⁵ Bu görüşler için bkz. Karâfî, *ez-Zahîre*, VI, s. 17-18.

⁵⁶ Bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, IV, s. 20; Karâfî, *ez-Zahîre*, VI, s. 5; Halil b. İshak, *et-Tavzîh*, VII, s. 776; Hareşî, *Şerhu'l-Hareşî*, VII, s. 59.

olan bir eşya için yapılan bir ödül vaadi olmasından hareketle cuâlenin lukata ile olan bağlantısının daha güçlü olduğunu düşündükleri için cuâleye lukata bahsinden önce veya sonra yer vermişlerdir.⁵⁷

Cuâle ale'l-iktiraz ise cuâlenin bir türü olarak kabul edilmesine rağmen genelde karz bahislerinin sonunda bir alt konu olarak işlenmiştir. Bu meseleyi cuâle bahsinde işlediği tespit edilebilenler Şâfiî fakihleri Şemseddin er-Remlî (1004/1596) ve ondan naklen Abdülhamîd eş-Şirvânî'dir (1301/1883).⁵⁸ Mâverdî (ö. 450/1058) ve Rûyânî (ö. 502/1108) her ne kadar büyü' bahislerinde işlemiş olsalar da cuâle ale'l-iktiraz ile ilgili ifadelerle müstakil bir başlık açmadan karz konuları arasında yer vermişlerdir.⁵⁹ Cuâle ale'l-iktirâza doğrudan ifadelerle değinmeyen Malikîler de bu konuyla ilişkili olduğu anlaşılan semenü'l-câh meselesini de karz bahisleri altında işlemişlerdir.⁶⁰ Cuâlenin bir türü olduğu ve dolayısıyla genel kurallar açısından cuâleye tabi olan cuâle ale'l-iktirazın cuâle bölümleri yerine karz bahislerinin altında işlenmesi bu tasarruf ile karz arasında güçlü bir ilişkinin kurulduğunu ve semen borcu için kullanılacak bir tasarruf olarak görüldüğünü göstermektedir.

⁵⁷ Şâfiîler için bkz. Şirâzî, *el-Mühhezzeb*, II, s. 271; Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, V, s. 268; Şirbinî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 617; Büceyrimî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî*, III, s. 238. Nevevî ve Büceyrimî, bazı Şâfiîlerin cuâle konusunu icârenin ardından işlemesine rağmen çoğunluğun cuâleye lukatadan sonra yer verdiğini belirtmişlerdir. Nevevî, *el-Mecmû*, XV, s. 115; Büceyrimî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî*, III, s. 238. Hanbelîler için bkz. Burhaneddin İbn Müflih, *el-Mübdî şerhu'l-Mukni*, V, s. 113; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Mukni' fi fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Mahmud el-Arnaût - Yasin Mahmud el-Hatîb (Cidde: Mektebetü's-Sevâdi li't-Tevzî, 2000), s. 232; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, s. 186; Muhammed b. Müflih el-Makdisi Şemseddin İbn Müflih, *Kitâbü'l-fürû*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Beyrut; Riyad: Müessesetü'r-Risâle; Daru'l-Müeyyed, 2003), VII, s. 180; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, s. 389; Takiyüddin Muhammed b. Ahmed İbnü'n-Neccâr, *Müntehâ'l-irâdât fi cem'i'l-Mukni' ve't-Tenkîh ve ziyâdât*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418), III, s. 291.

⁵⁸ Bkz. Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, V, s. 481; Şirvânî - Abbâdî, *Havâşî Tuhfetü'l-muhtâc*, VI, s. 381 (*Haşiyetü's-Şirvânî* de).

⁵⁹ Bkz. Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, III, s. 358; Ebû'l-Mehâsin Abdülvâhid Rûyânî, *Bahri'l-mezhebe*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), V, s. 71.

⁶⁰ Mesela bkz. Hareşî, *Şerhu'l-Hareşî*, V, s. 230; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, s. 224; Sâvî, *Bülğatü's-sâlik*, III, s. 294; Şinkîti, *Levâmi'u'd-dürer*, IX, s. 180.

2.2. Diğer Akit ve Kavramlarla İlişkisi

Cuâle ale'l-iktiraz hem cuâlenin unsurlarında yer alan sebeplerden dolayı hem de kendine mahsus bazı özellikler sebebiyle diğer bazı akit ve kavramlarla ilişkili bir şekilde ele alınmıştır. Cuâle ale'l-iktirazın icâre ile olan benzerlik ve farklılıklarına sıklıkla değinilmiş, faiz ve kefalet ile olan ilişkisine dikkat çekilmiştir. Cuâle ale'l-iktirazı müstakil olarak ele almayan Mâlikîler ise semenü'l-câh kavramı üzerinden konu hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.

2.2.1. İcâre İle İlişkisi

Cuâle ale'l-iktiraz bağlamında icâre ile olan ilişkiye özel bir vurgu yapılmamasına rağmen icâre ve cuâle sıklıkla beraber zikredilmiş, benzerlik ve farklılıklarına değinilmiştir. Bu durum iki işlemin de konusunun amel olmasından kaynaklanmaktadır.⁶¹ Genelde cuâle ve icare iki farklı akit olarak değerlendirilmiş olmakla beraber bazı Mâlikî fakihler cuâleyi icarenin istisnai bir türü olarak takdim etmişlerdir.⁶² Cuâleyi fasit bir işlem olarak gören Hanefîlerin görüşlerini temellendirirken zikrettikleri sebepler onların aslında cuâleyi, icâre kapsamında değerlendirdiklerini göstermektedir. Zira onlara göre cuâle, aslında fasit bir icâreye verilen isim olup icarenin geçerli olması için gereken âmil ve amelin meçhul olmama şartlarını taşımadığı için fasittir.⁶³ İcâre ve cuâleyi iki farklı akit olarak değerlendiren Şafîiler ve Hanbelîler ise cuâleyi işlerken sıklıkla icâre için kullanılan ecr-i misl ve müstecir gibi kavramları kullanmışlardır.⁶⁴ Diğer taraftan cuâlenin aslında icâreden farklı bir akit olduğunu göstermek ve ikisini birbirinden ayırtmak amacıyla

⁶¹ Nevevî, bazı fıkıh kitaplarının sistematüğinde cuâlenin icâreden sonra işlenmesinin bu ikisi arasındaki konu ortaklığıyla ilgili olduğunu söylemiştir. Bkz. Nevevî, *el-Mecmû*, XV, s. 115.

⁶² İbn Rüşd el-Hafîd ve Halil b. İshak, cuâleyi amelin meçhuliyetine vurgu yaparak “elde edilmesi zannedilen menfaat üzerine yapılan icâre” ve “sonu meçhul olan bir amel üzerine yapılan icâre” şeklinde tanımlamışlardır. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, IV, s. 20; Halil b. İshak, *et-Tavzîh*, VII, s. 236.

⁶³ Bkz. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, s. 34; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV, s. 281.

⁶⁴ Örnek için bkz. Karâfî, *ez-Zahîre*, VI, s. 6, 13; Nevevî, *el-Mecmû*, XV, s. 117; Şirbinî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 620-621; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, s. 187; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, s. 391; Buhâtî, *Keşşâfü'l-kinâ*, IV, s. 205.

aralarındaki farklılıklara vurgu yapılmıştır.⁶⁵ Cuâleyi icâreden ayıran temel hususlar; amelin meçhul ve âmilin gayr-i muayyen olabilmesi, bağlayıcı olmayan bir akit olması ve vadedilen bedelin hak edilmesinin amelin tamamlanması şartına bağlanmasıdır.⁶⁶

2.2.2. Faiz ve Kefalet İle İlişkisi

Cuâle ale'l-iktirâzın konusunun karz temini olması ve taraflardan birine karz dışında bir bedelin tahakkuk etmesi, söz konusu işlemin faizle olan ilişkisi olup olmadığını gündeme getirmektedir. Fakihler şu iki durumun risk oluşturduğunu belirtip yapılan işlemin geçersiz olması gerektiğini ifade etmişlerdir:

Karz temin etmesi gereken kişi olan âmilin, karzı üçüncü bir taraftan temin etmeksizin kendi mülkünden verip vadedilen bedeli alması, ilgili durumların ilkidir. Bu durumda câ'il, borçlanmış olduğu ve aslında âmil olması gereken tarafa borcu dışında vadetmiş olduğu ödülü de vermiş olur. Bu ödül fıkıh eserlerinde faiz bağlamında sıklıkla zikredilen "menfaat sağlayan her karz faizdir" kaidesiyle ilişkilendirilip geçersiz sayılmıştır.⁶⁷

Cuâle ale'l-iktirâzın faiz ile ilişkilendirilmesine sebebiyet veren ikinci durum, âmilin câ'il lehine üçüncü taraftan temin ettiği karza kefil olmasıdır. Çoğunlukla Hanbelîlerin dile getirdiği bu duruma göre âmilin karzı kendi mülkünden veren taraf olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Zira karzı veren kişinin yanı sıra âmil de karzdan sorumlu olup kefaletin gereğini yerine getirecek ve dolayısıyla alacaklı konumuna gelecektir. Böylece alacaklının vermiş olduğu karz dışında cuâlede vadedilen ödülü de alması sonucunu ortaya çıkaracaktır. Bu sebeple âmilin aynı zamanda kefil olması birinci

---

⁶⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, VIII, s. 31; Şihabüddin Ebû'l-Abbâs Remlî, *Hâşiyetü'r-Remlî el-kebîr* (Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), II, s. 440; Ebû Abdullah Şemseddin Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî alâ Muhtasari'l-Hırakî*, thk. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrin (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993), IV, s. 341; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, s. 326-327; Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, II, s. 373.

⁶⁶ Bu farklılıklara dair ayrıntılara "Cuâle ale'l-İktirâz'ın Şartları" başlığında yer verilmiştir.

⁶⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, s. 385; Zekerîya el-Ensârî, *Esnâ'l-metâlib*, II, s. 144; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, s. 35; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, s. 441; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kinâ'*, III, s. 318-319.

durumda olduğu gibi “menfaat sağlayan karz” ile ilişkilendirilerek işlemin faizli bir işlem olduğuna işaret edilmiştir.⁶⁸

Câ’ilin cuâlede ödül olarak vadettiği bedeli aynı zamanda âmilin kefaletine karşılık olarak sunması durumunda ise işlemin faiz şüphesinden ziyade kefalet akdinin ücret karşılığında yapılamamasından dolayı⁶⁹ geçersiz sayıldığı anlaşılmaktadır. Zira ilk durumda fakihler câ’il tarafından yapılan bir kefalet teklifinden bahsetmezken cuâle ale’l-iktirâz bağlamında zikredilen ikinci durumda câ’ilin icabını “temin edeceğin karzın tazminini üstlenirsen sana şu kadar vereyim” şeklinde kurgulayarak söz konusu bedeli kefaletin karşılığı olarak sunmuşlardır.⁷⁰ Fakat bunun sadece cuâle ale’l-iktirâz için değil, konusu kefalet olan her türlü cuâle için geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca AAOIFI’nin cuâle standardında cuâlenin meşru finansman sağlayacak işler için kullanılması sırasında başlangıçta şart koşma veya anlaşma yoluyla örtülü de olsa faizli borç vermeye yol açacak şekilde kullanılmamasına dair vurgular dâin ile âmil arasında dolaylı da olsa faize sebebiyet verecek bir anlaşmanın olmamasını gerektirmektedir.⁷¹

Neticede cuâle ale’l-iktirâzda üçüncü şahıslardan karz temin eden âmilin borcun ödenmesinde bir yükümlülüğünün olmaması gerektiği vurgulanarak âmil ve cuâleyi yapan kişi arasında herhangi bir borçluluk veya kefalet ilişkisi ihtimal dışı bırakılmıştır.

2.2.3. Semenü’l-câh İle İlişkisi

Cuâle ale’l-iktirâz ile ilişkili kavramlar arasında yer alan ve daha ziyade Malikî kaynaklarında geçen semenü’l-câh özetle “bir şahsın bir hakkı elde etmek amacıyla aracı olmasını istediği ve söz konusu hakkı elde etmek için

⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, s. 73; Burhaneddin İbn Müflih, *el-Mübdî*, IV, s. 201-202; Buhûti, *Keşşâfü’l-kinâ*, III, s. 318-319.

⁶⁹ Ayrıntılar için bkz. Nezîh Kemâl Hammâd, “Medâ cevâzi ahzi’l-ecri ale’l-kefâle fi’l-fikhi’l-İslâmî”, *Mecelletü Câmî’atü’l-Melik Abdülaziz: el-İktisâdü’l-İslâmî* IX/1 (1997), s. 96-116.

⁷⁰ Burhaneddin İbn Müflih, *el-Mübdî*, IV, s. 201-202; Buhûti, *er-Ravzu’l-murbi*, 364; Merdâvî, *el-İnsâf*, V, s. 134.

⁷¹ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, s. 423 (Faizsiz Finans Standardı 15). Arapça ve İngilizce orijinali için bkz. AAOIFI, *el-Me’âyirü’ş-şer’iyye*, s. 430; AAOIFI, *Shari’ah Standards*, s. 430-431.

itibarını kullanan kişiye verdiği bedel" olarak tanımlanmaktadır.⁷² Cuâle ale'l-iktirazda âmîl genelde toplumdaki itibarı sebebiyle talep edilen borcu temin ettiği için cuâlede vadedilen bedel de semenü'l-câh olarak değerlendirilmiştir. Nitekim semenü'l-câh ile ilgili müstakîl bir araştırma yapan Cemal Ahmed de bu ilişkiye değinmiş ve semenü'l-câh için saydığı örnekler arasında "başkasından karz temin etmeyi" de saymıştır.⁷³ Ayrıca semenü'l-câh ifadesini kullanmayan Şâfiî ve Hanbelîlerin karz bahislerinde buna dair görüşlerini cuâle ale'l-iktiraz ile örneklendirdiklerini söyleyerek semenü'l-câh ile cuâle ale'l-iktiraz ilişkisine dikkat çekmiştir.⁷⁴

Semenü'l-câh ile cuâle ale'l-iktiraz arasında bir tetabuk ilişkisi olmadığı ve kapsam açısından bazı farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır. Daha ziyade Malîkî kaynaklarında geçen semenü'l-câh için Malîkîler "mutlak olarak haram" ve "mutlak olarak mekruh" hükümlerinin yanında talep edilen iş yerine getirilirken ortaya konan amele göre değişen hükümler de vermişlerdir. Bazı Mâlîkî fakihleri semenü'l-câhı kişinin zaten yapması gereken bir şey için aldığı bedel olarak değerlendirmiş ve gayr-ı meşru olduğunu söylemişlerdir. Nitekim semenü'l-câh, kâdının aldığı hediye ile ilişkilendirilmiş ve böylece bunun rüşvet anlamına geldiğine işaret edilerek hakkında haram hükmü verilmiştir.⁷⁵

Ortaya konan amele göre farklı hükümler taşıması gerektiğini düşünenler ise âmîlin fiilî olarak bir amel ortaya koyup koymamasını kriter olarak belirlemişlerdir. Buna göre semenü'l-câh, ancak itibarla beraber fiilî olarak bir amel ortaya konursa helal hale gelir.⁷⁶ Meselâ tehlikeli bir bölgeden geçişleri sağlamak karşılığında alınan bedelin, ancak bu güvenliği sağlayan kişinin geçiş yapanlara bizzat eşlik ederek güvenliklerini sağlaması halinde helal olacağı ifade edilmiş ve fiilî olarak amel ortaya koymadığı sürece bu

⁷² Bkz. Cemâl Ahmed Zeyd el-Keylânî, "Semenü'l-câh fi'l-fikhi'l-İslâmî", *Mecellettü Külliyyeti'ş-Şerî'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 36/1 (2018), s. 118.

⁷³ Zeyd el-Keylânî, "Semenü'l-câh fi'l-fikhi'l-İslâmî", s. 121.

⁷⁴ Zeyd el-Keylânî, "Semenü'l-câh fi'l-fikhi'l-İslâmî", s. 124.

⁷⁵ Muhammed b. Hasan Benânî, *el-Fethü'r-Rabbânî fîmâ zehle anhü ez-Zerkânî*, nşr. Abdüsselam Muhammed Emîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), V, s. 407; Hareşî, *Şerhu'l-Hareşî*, V, s. 230.

⁷⁶ Bu hususla ilgili bilgiler yukarıda "Konunun Kapsam ve Mahiyeti" başlığında verilmiştir.

bedelin caiz olmadığı belirtilmiştir.⁷⁷ Ayrıca literatürde “mutlak olarak haram” şeklinde anlaşılabilir ifadelerin aslında “fiilî amel” ile takyid edilerek semenü'l-câhın her halükârda ortaya konan amele göre değerlendirilmesi gerektiği söylenmiştir. *Muhtasaru Halîl* olarak bilinen eseriyle Malîkî literatürünü etkileyen isimlerden olan Halil b. İshak el-Cündî'nin (ö. 776/1374)⁷⁸ bedel verilmesi haram olan kişiler arasında zikrettiği “itibar sahibi (zi'l-câh)” ifadesinin⁷⁹ aslında “fiilî olarak bir amel ortaya koymak” kaydıyla anlaşılması gerektiği belirtilmiş ve böylece söz konusu iki görüş telif edilmiştir.⁸⁰ Dolayısıyla Mâlikîlere göre semenü'l-câh kavramının, fiilî olarak bir amel ortaya koyması şartıyla âmilin toplumdaki itibarını kullanarak karz temin etmesi şeklinde tezahür eden cuâle ale'l-iktirazı ve tehlikeli bölgelerden geçişi sağlamak için güvenliği sağlama karşılığında alınan bedeli içerdiği ve ittifakla caiz kabul edilmeyen rüşvet benzeri bazı tasarruflar için de kullanılan geniş bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu kavram kendi başına bir tasarruf veya akit anlamı içermemekte ve sonucu olduğu tasarruftan bağımsız bir hüküm barındırmamaktadır.

Sonuç

Cuâle ale'l-iktiraz semen borcuna ihtiyacı olan kişinin kendisine karz temin edilmesi için yaptığı ödül vaadi olarak tanımlanabilir. Bu tasarruf genel kurallar itibariyle cuâle akdinin bir türü olarak değerlendirilmekte ve temel şartları da ona göre belirlenmektedir. Fakat cuâle ale'l-iktirazda ortada bir karzın söz konusu olması ve borçlunun aldığı borçtan fazla bir ödeme yapması, bu tasarrufun faizle ilişkisini ve dolayısıyla geçerliliği hakkındaki kanaatleri gündeme getirmektedir. Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerin genel olarak cuâle akdi için ortaya koydukları müspet görüşlerin cuâle ale'l-iktiraz için de prensipte geçerli olduğu ve dolayısıyla bu tasarrufta faiz

⁷⁷ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, s. 224; Sâvî, *Bülğatü's-sâlik*, III, s. 294; Şinkîti, *Levâmi'u'd-dürer*, IX, s. 180.

⁷⁸ Eser ile ilgili bilgiler için bkz. Eyyüp Said Kaya, “el-Muhtasar”, *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), XXXI/71-74.

⁷⁹ Ziyâeddin el-Cündî Halil b. İshak, *Muhtasaru Halîl*, thk. Ahmed Câd (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2005), s. 165.

⁸⁰ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, s. 224; Şinkîti, *Levâmi'u'd-dürer*, IX, s. 180.

yasağını ihlal edici bir husus görmedikleri anlaşılmaktadır. Fakat uyulması gereken şartlar konusunda cuâle ale'l-iktirazın meşruiyetini sınırlayan bazı farklılıkların olduğu görülmektedir.

Cuâle ale'l-iktirazda akdin konusunun amel olduğu; bedelin malum olması gerektiği: âmilin, muayyen veya gayr-ı muayyen olabileceği fakat karzı veren taraf ya da kefil konumunda bulunmaması gerektiği konusunda mezhepler arasında ittifak vardır. Farklılıklar dikkate alındığında ise Malikîler diğer mezheplere göre cuâle ale'l-iktirazın meşruiyet sınırlarını daha dar tutmaktayken, Hanbelîler bu hususta daha esnek davranmaktadır. Malikîler karzın temini sırasında sadece itibarın kullanılmasını yeterli görmemekte, amel için bir süre tayinini geçersiz saymakta ve bedelin, temin edilmesi istenen karza oranlanarak belirlenmesine karşı çıkmaktadırlar. Hanbelîler cuâle ale'l-iktirazın konusunu itibar olarak belirlemekte, âmilin fiilî bir çaba ortaya koyması ile ilgili bir şarttan bahsetmemekte ve karzın temin edilmesi için âmile bir süre belirlemenin akde bir zarar vermeyeceğini savunmaktadırlar. Ayrıca bedelin malum olması ile ilgili şartı da daha geniş bir şekilde ele alarak bu konuda teslim edilebilir olmayı kıstas kabul etmektedirler. Dolayısıyla teslim imkânı olduğu sürece bedelin temin edilmesi istenen karza oranlanabileceğini ve karzın bir kısmı temin edildiyse âmilin aynı orandaki bedele hak sahibi olabileceğini ifade etmektedirler. Hanbelîlerin ifadelerinden câ'ilin, karzın temin edileceği kişiyi de belirleyebileceği anlaşılmaktadır. Diğer mezheplerde ise buna dair bir açıklama yoktur.

Cuâle ale'l-iktiraz her ne kadar cuâlenin bir türü olarak tanımlansa ve onun şartlarına tâbi olsa da konunun genelde cuâle bahisleri yerine karz bahislerinin altında işlenmesi ve faiz yasağına dair vurgular bu işlemin fakihler tarafından da cuâleden ziyade karza daha yakın bir işlem olarak görüldüğünü göstermektedir. AAOIFI'nin faizsiz finans standartlarında, meselenin karz standardı altında işlenmesi modern dönemde de bu işlemin karz ile olan yakın ilişkisini göstermektedir. Günümüzde faiz yasağına riayet ederek finansman sağlayan kuruluşların sukûk, mudarebe ve murabaha gibi akitlerle araya bir alım-satım ya da ortaklık işlemi koyarak faizden kaçınmaya çalıştığı görülmektedir. Fakat cuâle ale'l-iktiraz buna benzer işlemlere gerek duymadan doğrudan finansman sağlama işlevi görebilecek mahiyettedir. Dolayısıyla bu akit türünün başta tasarruf finans sektörü olmak üzere faizsiz

finans alanında teknik olarak bir borçlanma yöntemi olarak bir alternatif olma imkânı sorgulanmalıdır.

Kaynakça

AAOIFI. *el-Me'âyîrû's-şer'iyye*. Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâca'a li'l-müessesâti'l-mâliyye el-İslâmiyye, ts.
<https://aaoifi.com/download/24203/>

AAOIFI. *Faizsiz Finans Standartları*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği, ts.
<https://tkbb.org.tr/Documents/tkbb-yayinlari-97/FAIZSIZ-FINANS-STANDARTLARI.pdf>

AAOIFI. *Shari'ah Standards*. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, ts.
<https://aaoifi.com/download/24233/?lang=en>

Apaydın, Yunus. "Karz". *DİA*. XXIV/520-525. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

Ayâdî, Ahmed Subhî. "Akdü'l-cu'âle ve tatbîkâtühu'l-masrifiyye". *Mecelletü'l-buhûsi'l-iktisâdiyye el-mütekaddime* 4 (2018), 8-23.

Aydın, Mehmet Akif. "Cuâle". *DİA*. VIII/77-78. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

Benânî, Muhammed b. Hasan. *el-Fethü'r-Rabbânî fîmâ zehele anhü ez-Zerkânî*. nşr. Abdüsselam Muhammed Emîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.

Beytû't-temvîli'l-Kuveytî. "Edevâtü't-temvîli'l-İslâmî". Erişim 05 Şubat 2022.
<https://www.kfh.com/home/Personal/understanding-Islamic-Banking/islamic-tools.html>

Büceyrimî, Süleyman b. Ahmed. *Hâşiyetü'l-Büceyrimî alâ şerhi Menheci't-tullâb*. Mısır: Matbaatü'l-Halebî, 1345.

Buhûtî, Mansur b. Yunus. *er-Ravzu'l-murbi bi şerhi Zâdî'l-müstekni*. Cidde: Dârü'l-Müeyyed, 1996.

Buhûtî, Mansur b. Yunus. *Keşşâfü'l-kinâ' an metni'l-İknâ'*. Beyrut: Âlemü'l-

Kütüb, 1983.

- Buhâtî, Mansur b. Yunus. *Şerhu Münteha'l-irâdât*. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1993.
- Burhaneddin İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah. *el-Mübdî şerhu'l-Mukni*. nşr. Muhammed Hasan eş-Şafîi. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Cümeylî, Halid Reşid. *el-Cu'âle ve ahkâmuhâ fi'ş-şer'ati'l-islâmiyye ve'l-kânûn*. Beyrut: Dârü'n-Nedveti'l-Cedîde, 1986.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed Arefe. *Hâşiyetü'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-kebîr*. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, ts.
- Erdem, Orhan. "Islamic Financial Instruments". Erişim 08 Şubat 2022. [https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetcilikler/Orhan Erdem_IF_Instruments-2.pdf](https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetcilikler/Orhan_Erdem_IF_Instruments-2.pdf)
- Ferrâ, Cemâl Nâdir. *el-Cu'âle ale'l-a'mâl: Mefhûmuhâ ve tatbikâtühâ*. Amman: Dâru Ammâr, 2011.
- Haccâvî, Şerefüddin Musa. *el-İknâ' fi fikhî'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. nşr. Abdüllatif Muhammed Musa es-Sübki. Beyrut: Darü'l-Marife, ts.
- Halil b. İshak, Ziyâeddin el-Cündî. *et-Tavzîh fi şerhi Muhtasari İbn Hâcib*. thk. Ahmed b. Abdülkerim Necîb. Kahire: Merkezi Necibeveyh li'l-Mahtûtât ve Hidmeti't-Türâs, 2008.
- Halil b. İshak, Ziyâeddin el-Cündî. *Muhtasaru Halîl*. thk. Ahmed Câd. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2005.
- Hammâd, Nezîh Kemâl. "Medâ cevâzi ahzi'l-ecri ale'l-kefâle fi'l-fikhî'l-İslâmî". *Mecelletü Câmî'atü'l-Melik Abdülaziz: el-İktisâdî'l-İslâmî IX/1* (1997), 95-121.
- Hareşî, Muhammed b. Abdullah. *Şerhu'l-Hareşî ale'l-Muhtasari'l-Halîl*. Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1317.
- Hattab, Şemseddin Ebu Abdullah. *Mevâhibü'l-celîl fi şerhi Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992.
- Heyet. "Cuâle". *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*. XV/208-240. Kuveyt: Vizaretü'l-Evkâf

ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1979.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1966.

İbn Ebû Musâ, Muhammed b. Ahmed. *el-İrşâd ilâ sebîli'r-reşâd*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.

İbn Hamdân, Necmeddin Ahmed. *er-Ri'aye fi'l-fikh*. nşr. Alil b. Abdullah b. Hamdân eş-Şehrî. Riyad, 1428.

İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Kâfi fi fikhî'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Muhammed Fâris ve Mis'ad Abdülhamid. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Muğnî*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin Et-Türkî - Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1997.

İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Mukni' fi fikhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. nşr. Mahmud el-Arnaût ve Yasin Mahmud el-Hatib. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî li't-Tevzî, 2000.

İbn Receb, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed. *Zeylu Tabakâti'l-hanâbile*. nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 2005.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2004.

İbn Teymiyye, Takiyüddin. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. Medine: Mecmaü'l-Melik Fahd, 1995.

İbnü'n-Neccâr, Takiyüddin Muhammed b. Ahmed. *Müntehâ'l-irâdât fi cem'i'l-Mukni' ve't-Tenkîh ve ziyâdât*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418.

Kaffâl, Seyfeddin Ebû Bekir. *Hilyetü'l-ulemâ fi ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ*. thk. Yasin Ahmed İbrahim. Amman: Mektebetü'r-Risâle el-Hadîse, 1988.

Kalyûbî, Ahmed Selâme - Umeyre, Şihabüddin Ahmed. *Haşiyetâ'l-Kalyûbî ve*

Umeyre. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.

Karâfî, Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Hacci v.dğr. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.

Kâsânî, Ebû Bekir b. Mesud Alâüddin. *Bedâi' u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.

Kaya, Eyyüp Said. "el-Muhtasar". *DİA*. XXXI/71-74. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.

Kevsec, Ebû Yakub el-Mervezî. *Mesâilü'l-İmam Ahmed ve İshak b. Râhuye*. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 2002.

Mâverdi, Ebû'l-Hasan. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvaz; Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.

Merdâvî, Alaaddin. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*. nşr. Muhammed Hamid el-Fikî. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1955.

Mergînânî, Ali b. Ebû Bekir. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-Mübtedâ*. nşr. Talal Yusuf. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Mevsîlî, Mecdüddin Ebû'l-Fazl. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. nşr. Mahmûd Ebû Dakika. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Nevevî, Ebû Zekeriya. *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb*. Medine: el-Mektebü's-Selefiyye, ts.

Nevevî, Ebû Zekeriya. *Ravzatu't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*. thk. Züheyr eş-Şâviş. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1991.

Qatar Islamic Bank. "Islamic Banking Tools". Erişim 03 Şubat 2022. <https://www.qib.com.qa/en/islamic-banking-tools/>

Remlî, Şemseddin Ebû'l-Abbâs. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1984.

Remlî, Şihâbüddin Ebû'l-Abbâs. *Hâşiyetü'r-Remlî el-kebîr*. Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.

Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Abdülvâhid. *Bahrü'l-mezheb*. thk. Târik Fethî es-Seyyid. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.

- Sâvî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî. *Bülgatü's-sâlik li akrebi'l-mesâlik*. Dârü'l-Meârif, ts.
- Şemseddin İbn Kudâme, Ebû'l-Ferec. *eş-Şerhu'l-kebîr alâ metni'l-Mukni*. nşr. Cemâatün mine'l-ulemâ. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983.
- Şemseddin İbn Müflih, Muhammed b. Müflih el-Makdisi. *Kitâbü'l-fürû*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut; Riyad: Müessesetü'r-Risâle; Daru'l-Müeyyed, 2003.
- Şevkî, Ahmed. *el-Cuâle ve'l-istisnâ: tahlîl fikhî ve iktisâdî*. Cidde: el-Bankü'l-İslâmî lî't-Tenmiye, 2003.
- Şeyh, Gassân Muhammed. "et-Tatbîkâtü'l-mu'âsıra lî'l-cu'âle: Dirâsetün fikhîyye mukârene". *Mecelletü ulûmi's-şerîati ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 85 (2021), 792-862.
- Şinkîtî, Muhammed b. Muhammed Sâlim. *Levâmi'u'd-dürer fi hetki estâri'l-Muhtasar*. Moritanya: Dâru'r-Rıdvân, 2015.
- Şirâzî, Ebû İshak İbrahim. *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmam eş-Şâfî*. nşr. Şeyh Zekeriyâ Umeyrât. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Şirbînî, Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'anî elfâzi'l-Minhâc*. nşr. Câmîatü'l-Ezher Külliyyetü'd-Dirâsât. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Şirvânî, Abdülhamid - Abbâdî, Ahmed b. Kasım. *Havâşî Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübâ, 1983.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. "Faizsiz Finans Ürünleri". Erişim 08 Şubat 2022. <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/faizsiz-finans-urunleri-99>
- Zekeriyâ el-Ensârî, Zeynüddin. *el-Gurerü'l-behiyye fi şerhi'l-Behcetü'l-verdiyye*. Kahire: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, ts.
- Zekeriyâ el-Ensârî, Zeynüddin. *Esna'l-metâlib fi şerhi Ravzi't-tâlib*. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Şemseddin. *Şerhu'z-Zerkeşî alâ Muhtasari'l-Hırakî*. nşr. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrîn. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993.

Zeyd el-Keylâni, Cemâl Ahmed. "Semenü'l-câh fi'l-fıkhî'l-İslâmî". *Mecelletü Külliyyeti'ş-Şerî'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 36/1 (2018), 115-137.